

## UYUSHMAGAN YOSHLARGA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISH – PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

**Haydarov Shahriyor Shuxrat o'g'li**  
Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti  
Psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya  
fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada uyushmagan yoshlarga psixologik xizmat ko'rsatishning pedagogik-psixologik asoslari ochib berilgan. Shuningdek, uning mazmun-mohiyati ilmiy asoslab berilgan. Ayni paytda, ushbu muammoning ilmiy adabiyotlarda yoritilishi yuzasidan ilmiy-nazariy talqinlar berilgan

**Kalit so'zlar:** Psixologik xizmat, psixologik mexanizm, xulq-atvor, optimallashtirish, individual yondashuv, intellekt, empatiya, autopsixologik

O'zbekistonda psixologik xizmat ko'rsatish tizimini takomillashtirish muammosi umumiy psixologik tamoyillar bilan bog'liq uzoq tarixiy ildizlarga borib taqaladi. Qolaversa, psixologik xizmat jarayoni dastlabki psixologik tushunchalarning paydo bo'lish va rivojlanish davrlari bilan bevosita bog'liqdir.

Umuman, tibbiyot, fiziologiya, fizika, mantiq, falsafa, antropologiya sohalaridagi yangi yangi kashfiyotlar inson psixologik holatini adekvat tushunish va talqin qilish bo'yicha muayyan ilmiy yondashuvlarni shakllantirdi. Jumladan, rimlik shifokorlar Gippokrat (er.o. V asr), Galen (er.o. II asr), Demokrit (er.o. V-VI asr), Epikur (er.o. IV-III asr), Demokrit (er.o. V-IV asr), Sokrat (er.o. V-IV asr) kabi mutafakkirlarning mushohadalari dastlabki psixologik xizmat tushunchalarining shakllanishiga turtki bo'ldi. Qolaversa, dastlabki "psixika", "ong" tushunchalari tibbiy fiziologik bilimlar bilan bir muncha sayqal topdi. Ayni paytda, fransuz olimi R.Dekard (1596-1650) tomonidan individ xulq atvorining reflektorlik tabiatiga xos jihatlarning ilk bor kashf etilishi va uning keyinchalik rus olimlari I.S.Sechenov va I.P.Pavlovlar tomonidan o'ziga xos ilmiy asoslar bilan rivojlantirilishi insonning psixologik ta'sir doiralarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etdi [2].

Binobarin, ingliz faylasufi, pedagogi va empirik psixologiya asoschisi Jon Lokk (1632-1704) barcha bilimlarning tajribadan kelib chikishi haqidagi psixologik qoidani ilgari surdi. Chunki, u ruhiy hayotning muayyan omillari, oddiy hodisalardan murakkab hodisalarga o'tish yo'llarini ilmiy jihatdan izohlab berishga urindi. Lokkning fikricha, tajribaning ikkita manbai bor: biri tashqi sezgi a'zolarining faoliyati (tashqi tajriba) va ikkinchisi o'zining xususiy ishini idrok etuvchi aqlning ichki faoliyati (ichki tajriba)dir. Kishi hech qanday g'oyalarga ega bo'lmagan holda dunyoga keladi. Uning ruhi — «toza taxta» (tabula rasa) bo'lib, keyinchalik unga tajriba yozuvlari bitiladi. Tajriba oddiy va murakkab g'oyalardan tarkib topadi. Bu g'oyalar yo sezgilardan, yo ichki idrok (refleksiya)lardan hosil bo'ladi. Ikkinchi holatda ong real narsalarga emas, balki o'z xususiy mahsuliga yo'naltirilib, o'zi bilan o'zi bo'lib qoladi. Jon Lokkning refleksiya ta'limoti («refleks» tushunchasi bilan aralashtirib yubormaslik kerak) kishi psixologik dalillarni (fizika dalillaridan farqli o'laroq) introspektiv tarzda bilib oladi, degan taxminga asoslangan edi [3].

Keyinchalik I.M.Sechenovning «Bosh miya reflekslari» (1863) asaridagi «ongli va ongsiz hayotning barcha harakatlari ro'y berish usuliga ko'ra reflekslardan iboratdir», degan xulosasi psixologik xizmat fanining fiziologik tamoyillarini ilmiy jihatdan asoslashga xizmat qildi. Zero, ongning harakati (psixik hodisa) ruhning tanasiz mohiyat xususiyati emas, balki Sechenov tili bilan aytganda, «ro'y berish usuliga ko'ra» refleksga o'xshash jarayondir. Psixik hodisa kishiga o'z sezgilarini, g'oyalarini, his-tuyug'ularini kuzatish chog'ida beriladigan narsalardangina iborat emas. U xuddi refleks kabi tashqi qo'zg'ovchining ta'sirini va unga javoban harakat aks ta'sirini ham o'z ichiga oladi.

Mazkur konsepsiya uyushmagan yoshlar guruhiga psixologik xizmat metodologiyasini yaratishda muhim o'rin egallashi bilan ham ahamiyatlidir. Qolaversa, psixologik xizmat ko'rsatish tizimi ta'sir ko'rsatuvchi obyektlari bo'lgan subyektning ichki, psixik holatiga tashqi taassurotlar natijasida ro'y beradigan o'zgarishlar jarayoni qanday kechishini o'rganadi. U aks etuvchi

narsaning subyektning faoliyatini boshqarishni, rejalashtirishni, javob faoliyatini yo‘naltirishni ta‘minlaydigan o‘sha in‘ikosga aylanish jarayonini amalga oshirishga yordam beradigan mehanizmlarni tadqiq qiladi.

Mazkur adabiyotlarni tahlil qilar ekanmiz, ulardagi uyushmagan yoshlar guruhiga psixologik xizmat metodologiyasiga taalluqli ayrim umumiy jihatlarni ijtimoiy psixologiya fani nuqtayi nazaridan tadqiq qilishimizga to‘g‘ri keladi. Chunonchi, barcha tadqiqotchilar ham ijtimoiy, psixologiyaning metodologik tamoyillariga amal qilgan holda sportchilarda psixologik xizmat uchun muhim bo‘lgan u yoki bu jihatni nazariy-ilmiy tarzda asoslab beradilar. Bular ichida shaxsga psixologik xizmatning muvaffaqiyatli tashkil etilishi uchun muhim nazariy-ilmiy ahamiyat kasb etuvchi ijtimoiy psixologik vazafalarni aniqlashga qaratilgan tadqiqotlarni (G.M.Andreyeva, M.G. Davletshin, Y.M. Zabrodin, V.M. Karimova, B.D. Parigin, T.V. Snigireva, A.V. Filippov, P.N. Shixirev, G‘.B. Shoumarov, V.A. Yadov, E.G‘. G‘oziyev), shaxsga individual yondashuvning ta‘minlanishi bilan bog‘liq tadqiqotlarni (YE.A. Klimov, V.S. Merlin, V.D. Nebilitsin, N.M. Peysaxov, V.M. Rusalov, L.S. Slavina, A.Strelyau, B.M. Teplov) alohida ta‘kidlash joiz. Qolaversa, bugungi kungacha yaratilgan psixologik xizmat tamoyillarining asosiy mezonlari bo‘lgan "shaxs va faoliyat birligi", "ongning faoliyatda taraqqiysi", "muomala va ijtimoiy persepsiya mutanosibligi", "individual yondashuv" "munosabat", "ijtimoiy ustanovka", "borliqni obyektiv va subyektiv aks ettirish", "ijtimoiy xulq-atvor" kabi ijtimoiy-psixologik omillar talqini sportchilarda psixologik xizmat metodologiyasi haqidagi tasavvurlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman, uyushmagan yoshlar guruhiga psixologik xizmat ko‘rsatish borasida hanuzgacha aniq va mukammal tarzda ishlab chiqilgan va rasmiy tarzda tan olingan yagona ilmiy yo‘nalish yoki konsepsiyaning qabul qilinmaganligi ayon bo‘lsa-da, ilg‘or g‘arb psixologlari, Markaziy hamdo‘stlik davlatlari psixologlari hamda O‘zbekiston psixologlari tomonidan olib borilgan va olib borilayotgan tadqiqotlar mavjudki, ular qaysidir jihati bilan sportchilarda

psixologik xizmat modeli, mohiyati, ahamiyati, va ijtimoiy istiqbollari haqidagi ilmiy-amaliy tasavvurlarimizni shakllantirishga asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Chunonchi, g'arbda yaratilgan kognitivizm doirasidagi nazariyalar uyushmagan yoshlar guruhiga psixologik xizmat metodologiyasi uchun muhim ahamiyatga ega. Chunonchi, L.Festingerning kognitiv dissonanslar nazariyasi (insonning faoliyat obyektiga nisbatan xulq-atvori yoki munosabatini ongli ravishda o'zgartirishga asoslangan), T.Nyuxomning hamkorlik kommunikativ nazariyasi (o'zgalarga va umumiy faoliyat obyektiga ijobiy munosabatlarni tarkib toptirishga asoslangan), Ch.Osgud va P.Tanenbaumaning "kongruyentlik" (inson kognitiv tuzilishi asosidagi obyektga baholashga qaratilgan) nazariyasi, G. Olport, A. Maslou, K.Rodjersning gumanistik psixologiya nazariyalarini alohida ta'kidlash mumkin. Yana shuni qayd etish kerakki, amerikalik taniqli psixolog Abraham Xarold Maslouning "Insonga bir butun yondashuv konsepsiyasi" psixologik xizmat jarayonida insonni tushunish va ijtimoiy motivatsion rivojlantirish muammosi ustida tadqiqotlar olib borilishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Maslouning fikricha, insonning barcha tug'ma salohiyat imkoniyatlari faqatgina ijtimoiy shart-sharoitning yaratilishi bilan ro'yobga chiqishi va kamol topishi mumkin. Albatta, mazkur fikrlarning ne chog'liq haqiqat ekanligini bugungi kunda har bir insonning o'ziga xos va uning ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlashga xizmat qiluvchi imkoniyatlari ko'lamini o'rganish va tarbiyalashni asosiy vazifa qilib olgan psixologik xizmatning tashkil etilishini muntazam kuzatishlarimiz natijalari tasdiqlab turibdi [1].

Ushbu ilmiy natijalarga asoslanib O'zbekistonda uyushmagan yoshlar guruhiga psixologik xizmat ko'rsatishning o'ziga xos metodologik asoslari va ilmiy-amaliy yo'nalishlari yaratilmoqdaki, bu yo'nalishlar O'zbekistonda uyushmagan yoshlar guruhiga psixologik xizmat ko'rsatish modelini yaratishda va bu modelni aynan sport maktablari orqali amaliyotdagi o'rnini belgilab berishda muhim dasturil-amal bo'lib xizmat kiladi [2].

Shunday qilib, uyushmagan yoshlar guruhiga psixologik xizmat ko'rsatishning metodologik asoslari sifatida talqin qilingan yuqoridagi fikr-mulohazalar psixologiya fanining quyidagi amaliy-tatbiqiy yo'nalishlariga bugungi kunning eng dolzarb muammolari sifatida qarashni taqozo etadi:

1. Uyushmagan yoshlar guruhiga psixologik xizmat ko'rsatish metodologiyasi har bir shaxsning u yoki bu faoliyatdan ijtimoiy va hissiy qoniqish jarayonini ta'minlashga qaratilgan omillarni nazariy va empirik jihatdan asoslab berishga qaratilishi lozim.

2. Uyushmagan yoshlar guruhiga psixologik xizmat ko'rsatishning shaxsning faoliyat jarayonidagi o'z-o'ziga, o'zgalarga va faoliyatga bo'lgan munosabatlaridagi iyerarxik tizim dinamikasini tadqiq qilishi va shu tizim asosida ijtimoiy psixologik muhitning yaratilishiga zamin hozirlay olishi bilan bog'liq izlanishlar ko'lamini o'z ichiga olishi bilan ahamiyatlidir.

3. Uyushmagan yoshlar guruhiga psixologik xizmat ko'rsatish jarayoni bilan bog'liq ijtimoiy muhim ko'rsatkichlarning tahlili har bir shaxs faoliyati uchun xarakterli bo'lgan individual farqlanish, individual uslub va ijtimoiy ustanovkaning qaror toptirilishini o'rganish asosida amalga oshirilishi mumkin.

4. Muammoning ilmiy adabiyotlarda yoritilishi va metodologik asoslari bilan bog'liq yuqoridagi tahlillarning bayon etilishi uyushmagan yoshlar guruhiga psixologik xizmatning ilmiy-amaliy jihatdan asoslangan vazifalarini hamda o'ziga xos ijtimoiy-psixologik istiqbollarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI**

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект пресс 2000. – 139 с.
2. Баротов Ш.Р. Социально-психологические и научно-практические основы создания психологической службы в Узбекистане. Автореф. Докт.дисс. – Тошкент: 1998. – 28 с.
3. Гамезо М.В., Домашенко И.Н. Атлас по психологии. – М.: «Просвещение», 1986. – 112 с.
4. Каримова В.М. Ижтимоий психология. Дарслик. – Т., 2012. –172 б
5. Куница В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение/ Учебник для ВУЗов. – СПб.: «Питер», 2002 – 322 с.
6. Майерс Д. Социальная психология. СПб.: «Питер», 1997. – 688 с.